

# תורת אמך

ביאורי סוגיות והדרכה לימודית

## ביאורי תפילה

### ברכות השבח

נכתב בסייעתא דשמיא

על ידי

אליהו מאיר ליפשיץ

ב"ר חיים שמאי ז"ל

ישיבת ברכת משה, מעלה אדומים

## ברכות השבח

שלוש הברכות הראשונות של תפילת עמידה הם ברכות השבח. כלשון הגמרא בברכות (לד.): "אמר רב חנינא ראשונות דומה לעבד שמסדר שבח לפי רבו, אמצעיות דומה לעבד שמבקש פרס מרבו, אחרונות דומה לעבד שקבל פרס מרבו ונפטר והולך לו". מהרמב"ם (הל' תפילה פ"א הל' ב) משמע, שלמרות שנוסח התפילה הוא מדרבנן, אבל מבנה התפילה: ברכות שבח, ברכות בקשה וברכות הודאה, הוא מדאורייתא<sup>1</sup>.

לעיל דיברנו על כך שהתפילה כולה בנויה על שלבים מקדימים המאפשרים לאדם לעמוד בתפילה. מבנה התפילה הוא של שער לפני משער. הרוצה להכנס לארמונו של מלך חייב לעבור דרך השערים המביאים אותו לתוך פלטין של מלך. כאן פוגשים אנו בשער נוסף, השער השלישי. שער בתפילה עצמה. שלוש הברכות הראשונות, ברכות השבח, ברכות אבות, גבורות וקדושת השם, אף הם מהוות מתיר. ברכות אלו אינם מתירות לעמוד בפני המלך, שהרי הם חלק מהעמידה בפני המלך, אלא הם מתירות לאדם לבקש צרכיו. רק מתוך אמירת שבח, רק מתוך ידיעה בפני מי אתה עומד, רשאי האדם לבקש צרכיו מבורא העולם.

בגמ' בע"ז ז: נחלקו התנאים היכן אדם שואל צרכיו, האם לפני התפילה [רבי אליעזר], או לאחר התפילה [רבי יהושע], או בתוך התפילה [חכמים]. המכנה המשותף לכולם, ששאלת צרכים מותרת רק במסגרת המתאימה, רק במסגרת שקבעה ההלכה. להלכה אנו פוסקים שאדם יכול לשאול צרכיו או בתוך התפילה [כחכמים], או בסוף התפילה [כר' יהושע בן לוי], אבל אי אפשר להקדים שאלת צרכים לתפילה, שאין אדם יכול לשאול צרכיו ללא מתיר של אמירת שבח.

לפיכך מבינים אנו את דבריו של רב יהודה (ברכות לד.): "לעולם אל ישאל אדם צרכיו לא בשלוש ראשונות ולא בשלוש אחרונות". אסור לאדם לשאול צרכיו לפני סיום ברכות השבח, שברכות הללו מתירות את אמירת ברכות הבקשה.<sup>3</sup>

<sup>1</sup> בתפילת משה (דברים ג כד-כה) מצאנו הקדמת השבח: "מי א-ל בשמים ובארץ אשר יעשה כמעשיך וכגבורתך", לבקשה: "אעברה נא וארה את הארץ הטובה". בגמ' ברכות לב. מפורש שרבי שמלאי למד ממשא את החובה לסדר שבחו של הקב"ה קודם התפילה.

<sup>2</sup> הרמב"ם מביא את המבנה: שבח, בקשה והודאה בהל' ב', הלכה העוסקת בדין התפילה מדאורייתא. דין התפילה מדרבנן, עוסק הרמב"ם מהלכה ד' ואילך.

<sup>3</sup> הראשונים נחלקו האם ניתן לומר בקשות בשלש ברכות ראשונות. ר"ת ור"י (ברכות לד. ד"ה אל) סוברים שרק בקשות של יחיד אין אומרים בשלוש ראשונות, אבל צרכי ציבור נשאלים אפילו בשלוש ראשונות. ר"ת ור"י מביאים ראיה מברכת עבודה וברכת השלום, שהם בקשת צרכים, ואעפ"כ הם נאמרות בשלוש אחרונות. הרשב"א (ברכות לד. ד"ה הא דאמר) חולק ולדעתו צרכי רבים מותרים רק בשלש אחרונות, אבל בשלוש ראשונות אסור לבקש אף צרכי רבים. [עיי' ב"י סי' קיב ד"ה ומ"ש שפירשו בה"ג, סיכום השיטות]

אמנם בעשרת ימי תשובה מצאנו בקשה - "זכרנו לחיים" - בברכות השבח. במסכת סופרים (פרק יט הל' ?), מצאנו התייחסות מפורשת למקרה חריג זה: "כשם שחתמתן של ראש השנה ויום הכפורים משונה משאר ימים טובים כך תפלתן ואין מזכירין בשלשה ראשונות ובשלושה אחרונות אלא בב' ימים טובים של ר"ה וביום הכפורים בלבד, ואף באלו בקושי התיירו.

הגמ' בברכות (לד.) אומרת: אמר רב הונא טעה בשלש ראשונות חוזר לראש באמצעות חוזר לאתה חונן באחרונות חוזר לעבודה. ורב אסי אמר אמצעות אין להן סדר".  
 האמוראים חולקים בהבנת המבנה של התפילה. לדעת רב הונא התפילה בנויה משלושה חלקים. כל חלק מהוה יחידה עצמאית, שאינו ניתן להפרדה. לפיכך בטעות חייבים לחזור לתחילת היחידה.

רב אסי חולק, ולדעתו, יש הבדל בין החלקים. החלק האמצעי מורכב משלוש עשרה ברכות נפרדות, כל ברכה היא עצמאית, ואינה קשורה לרעותיה. בחלק הראשון והאחרון המצב שונה. כל חלק מהוה יחידה אורגאנית, שלא ניתן להפריד בין מרכיביו.  
 להלכה אנו פוסקים כרב אסי. וצריך להבין, במה שונה ברכות השבח מברכות הבקשה? מדוע שלוש ברכות השבח, ושלוש ברכות ההודאה מהות יחידה אחת, וברכות הבקשה הם אוסף של ברכות נפרדות? מה הקשר בין ברכת אבות לברכת גבורות? מדוע קשר זה משמעותי יותר מהקשר בין ברכת רפואה לברכת השנים?  
 כדי לענות על שאלות אלו יש ללמוד כל ברכה לכשעצמה, ולאחר מכן לנסות ולהבין את החיבור של שלושת הברכות ליחידה אחת של ברכות שבח.

---

אולי ניתן להוסיף נקודה נוספת. בריטב"א (ר"ה לב. ד"ה מתני') מובאים דברי המסכת סופרים בנוסח קצת שונה: "כשם שחתימתן של ראש השנה ויום הכיפורים משונה משאר ימים כך תפלתן משונה, ואין אומרים זכרנו ומי כמוך בג' ראשונות אלא בשני ימים טובים של ראש השנה ויום הכיפורים, ואפילו בהם בקושי התירו". לפי נוסחה זו ההתייחסות היא רק לג' ראשונות, ולא לג' אחרונות. ושמא, "בקושי התירו" נאמר רק לגבי ג' ראשונות, אבל בג' אחרונות, מותר לומר "כתוב לחיים טובים", בכל עשרת ימי תשובה, ולא בר"ה ויוה"כ בלבד.

הבנה זו מבוססת על כך שחזן מהימים הנוראים לא מצאנו בקשות בברכות השבח. בברכות האחרונות מצאנו בקשות רבות כל השנה. ברכת עבודה וברכת השלום, שתיהן ברכות של בקשה.